

Ege'de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13. - 14. Yüzyıllar)

Grain Trade Between Turks and Italians in the Aegean
Area (13th-14th Centuries)

Serdar ÇAVUŞDERE*

Öz

13. ve 14. yüzyıllar Türk ticaret tarihi bakımından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde Batı Anadolu'nun denizci Türkmen beylikleri ile Akdeniz ticaretinde söz sahibi olan İtalyan şehir devletleri arasında antlaşmalarla belirlenen şartlar çerçevesinde yoğun ticarî ilişkiler tesis edilmiştir. Gerek Venedik'in Aydın ve Mentese Beylikleri ile yaptığı antlaşmalar gerekse de İtalyan tacirlerin ticaret el kitabı niteliği taşıyan notları ve mektupları bu ticarî illişkilere açıklık getirmektedir. Böylece tarihçiler arasındaki Türklerin ganimet ve yağma akınları ile hazinelerini doldurdukları ve ticaretten anlamadıkları şeklindeki yaygın kanı söz konusu belgeler ışığında önemini kaybetmiş olacaktır. 13. ve 14. yüzyıllarda Türkler ile İtalyanlar arasındaki ticarete önemli bir yere sahip olan hububatın konu edildiği makede bu ticaretin nasıl düzenlendiği detayları ile gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Aydınoğulları, Menteseoğulları, Venedik, Ceneviz, Batı Anadolu, Ege Bölgesi, Hububat/Buğday Ticareti

Abstract

13th and 14th centuries witnessed important developments related to Turkish history of trade. In this period intensive commercial relations were established between Turcoman maritime begliks of Western Anatolia and Italian city states which played an important role in the Mediterranean trade in accordance with the provisions determined by the agreements. Not only the commercial agreements between Venice, Aydın and Mentese, but also the notes or letters of Italian

---

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Uzman Yardımcısı – Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. E-posta: serdar.cavusdere@kultur.gov.tr

merchants that served as a trade handbook shed light on this commercial relations. Thus, the common idea among the historians that the Turks didn't have any ideas on trade and they filled up their treasures with booty and pillaging raids will have lost its significance in the light of the above mentioned documents. In this article, in which the grain that had an important role in trade between the Turks and Italians during the 13th and the 14th centuries is considered, how the grain trade was organized will be shown in details.

Key Words : *Aydin-Oğulları, Mentеше-Oğulları, Venice, Genoese, Western Anatolia, Aegean Zone, Grain/Wheat Trade*

Giriş

13. ve 14. yüzyıllarda hububat ve bilhassa hububatın bir çeşidi olan buğday, tüm İtalya ve Orta Avrupa ülkeleri için gereksinim duyulan ürünlerin başında geldiği ve Levant ticaretinde ana maddelerden birini teşkil ettiği için İtalyan tacirlerin Doğu'dan satın alıp götürdükleri ürünler arasında çok büyük ve önemli bir yere sahip olmuştur. Makalenin ilerleyen sayfalarında da üzerinde durulacağı üzere özellikle 14. yüzyılda hububat ticaretinde meydana gelen bazı değişiklikler ve bunun yol açtığı sonuçlar göz önüne alındığında bu ürünün o zamanlar için büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Öte yandan hububat üreticisi ülkelerin bunu stratejik bir madde olarak değerlendirip ihracını zaman zaman yasaklamaları, Avrupalıların dolayısıyla da İtalyanların hububat ticaretini kesintiye uğratmadan sürdürebilme sorununa önemle eğilmelerini gerekli kılmıştır. Bu sebepten ötürü Levant'taki hububat ticaretinde söz sahibi olan İtalyan şehir devletlerinden Venedik ve Cenova'nın hububat üreticisi konumundaki Bizans, Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara hâkim Altın Ordu, Batı Anadolu'nun Türkmen beylikleri ve Mısır'daki Memlûklara karşı farklı politikalar benimsedikleri görülmektedir. Bu dönemde diğer ürünlerin ticaretinde olduğu gibi hububat ticaretinde de taraflar arasındaki ilişkiler savaş ve barış ekseninde cereyan etmiştir. Ancak 13. ve 14. yüzyılların, önceki dönemlerle kıyaslandığında, siyasetin ticaret üzerindeki etkileri bakımından çok daha belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim oldukça hareketli geçen bu döneme ait bazı siyasî gelişmeler ticaretteki arz talep dengesini etkilemiş ve bu etki de çok geçmeden söz konusu ürünün fiyatından bu ürüne dair cari bütün uygulamalara yansımaktan geri kalmamıştır. Bundan dolayı makalede hububat ticareti ve bu ticarete dair uygulamalardan bahsedilirken yeri geldiğinde bir takım siyasî gelişmelere de temas edilecektir. Ancak makalenin asıl konusunu hububat ticaretinin hacmi, siyasî gelişmelerin söz konusu ticarete etkisi, hububat ticaretinde geçerli olan vergiler, bölgelere göre hububat fiyatları ve bu ürünün ticaretine

getirilen yasaklar ve sınırlamalar teşkil etmektedir. Bu çalışmanın dayandığı kaynaklar hakkında ise şunları söyleyebiliriz: Makalenin 14. yüzyıl başlarına gelinceye kadar söz konusu tarafların nasıl bir tarihî süreç yaşadıklarını ele alan bölümünde ağırlıklı olarak araştırma eserlere yer verilmiştir. Çünkü başlı başına ayrı bir makale konusu olan bu bölüm, mümkün olduğu kadar kısa tutulmaya çalışılmıştır. Makalenin geri kalan kısmında ise çoğunlukla birinci elden kaynaklar olarak ifade edilen metinlere başvurulmuştur. Bunlar arasında dönemin İtalyan tacirlerinin tuttukları ticaret el kitabı niteliği taşıyan notlar, yine bu tacirler tarafından kaleme alınan ve ticarete dair mühim bilgiler ihtiva eden mektuplar ve son olarak da Aydın ve Menteşe Beyliklerinin Venedik ile yaptıkları ve bir çoğu Girit Adası'nın Kandiye şehrinde düzenlenmiş olup, ekseriyetle ticarete dair maddeler içeren barış ve dostluk antlaşmaları dikkat çekmektedir.

1- Tarihî Sürece Kısa Bir Bakış

Makalenin ana konusu olan hububat ticaretini ele almadan önce ilk olarak İtalyanların bilhassa 13. ve 14. yüzyıllarda diğer pek çok üründe olduğu gibi hububat ticaretinde de hayli etkin olmalarının arkasında yatan en önemli faktörü yani ticarî imtiyazları ve bu bağlamda tarihî süreci kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır. Hububat ticaretinde söz sahibi olan İtalyan şehir devletlerinin başında Venedik ve Cenova gelmektedir. Venedik, Mayıs 1082'de¹ Cenova ise 1155 yılında² Bizans ile yaptıkları ticaret

¹ Venedik'in "Doğudaki sömürge imparatorluğunun temel taşı" ve Bizans ekonomisine çok büyük bir darbe vuran Venedik ayrıcalıklarının ilki olan bu antlaşma, Bizans İmparatorluğu topraklarında Venedik tüccarına daha önce hiç görülmemiş ölçüde hak ve imtiyazlar bahsetmektedir. Antlaşmaya göre; Venedik tebaası olanlar, Bizans'a ait bütün yerlerde, her türlü malların dış alım ya da satımlarını serbestçe, gümrük ya da herhangi bir vergi ödemeksizin yapabileceklerdir. Antlaşmada Venediklilere açık olan liman, şehir ve adalar da belirtilmiştir. Buna göre Anadolu coğrafyasında Antakya, Adana, Tarsus, Antalya, Efes ve Foça bu listede yer alan önemli limanlardır. Antlaşmada Venediklilere başkent İstanbul'da Haliç boyunca uzanan bir mahalle ile gemilerin rahatlıkla yanaşabilecekleri bir iskele ve tüccarların mallarını muhafaza edecekleri dükkanlar tahsis edileceği belirtilmiştir. Antlaşmaya göre Venedikliler, İmparatorluk mahkemelerinin yargı yetkisi dışında kalabilecekler ve o dönemlerde geçerli olan "Exterritorialite des lois" ilkesi, yani kişilerin öz vatanları dışında da kendi ülkelerinin yasalarına bağlı olması kuralı uyarınca, kendi aralarındaki anlaşmazlıklar için özel mahkeme kurabileceklerdir. Bkz: Ostrogorsky (1999), 331; Heyd (2000), 129-130; Nicol (2000), 57-61; Demirkent (2000), 139-140.

² İlk Bizans-Cenova Ticaret Antlaşması 1142 dolaylarında yapılmış olsa da bu antlaşmada herhangi bir gümrük muafiyeti veya vergi indiriminden söz edilmemiştir. Gerçekten bir ticaret antlaşması diyebileceğimiz ilk Bizans-Cenova Antlaşması 1155 yılında yapılmıştır. Antlaşmada Cenovalı tüccarın, Pisalılara uygulanan gümrük tarifesine bağlı olarak % 4 vergi ödemeleri öngörülmüştür. Bundan başka, bu antlaşma ile Cenovalı tacirlere İstanbul'da da gemilerin yanaşabileceği, rıhtımları ve tüccarlar için depoları olan bir yerin tahsis edilmesi sağlanmıştır. Bkz: Heyd (2000), 215, 221-222; Balard (2002), 186.

antlaşmalarıyla Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri serbest ticaret imtiyazları sayesinde gerek İtalya'nın gerekse de Avrupa'nın hububat ihtiyacını büyük ölçüde Romania topraklarından karşılar olmuşlardır³. Bizans İmparatorluğu nezdinde en imtiyazlı devlet statüsünde olmasına rağmen söz konusu ticarî imtiyazlarla yetinmeyen Venedik daha kolay, daha kârlı ve hiç bir engelle karşılaşmadan ticarî faaliyetlerde bulunmak için büyük çaba sarfetmiştir. Başlangıçta ilk üç seferde olduğu gibi Kudüs'ü hedefleyen ancak Venedik Dogesi Enrico Dandolo'nun yönlendirmesiyle bir anda İstanbul üzerine yapılan bir sefere dönüşen 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi,⁴ Venedik'e Bizans İmparatorluğu toprakları üzerinde hem ticarî hem de siyasî hâkimiyet kurma fırsatı sunması bakımından bir dönüm noktası addedilmektedir. İstanbul'un Haçlılar tarafından işgaliyle sonuçlanan bu seferin ardından İstanbul'da 1261 yılına kadar sürecek olan Latin hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Bu dönem boyunca İstanbul'da ekonomik üstünlüğü elinde tutan Venedik,⁵ 1204 Eylülü'nde Haçlı kuvvetleri ile yapılan antlaşmada payına düşen ve coğrafi konumları nedeniyle Levant ticaretinde son derece önemli bir yere sahip olan Ege adalarını da ele geçirmek için uzun ve zorlu bir mücadeleye girişmiştir. Nihayet Ege'nin en büyük adalarından Girit ve Eğriboz'da üstünlük kurarak, Levant ticaretini büyük ölçüde garanti altına almıştır⁶. Diğer taraftan Cenevizliler ise, IV. Haçlı Seferi'nden sonra Venediklilere cephe aldıklarından ne paylaşım antlaşmasına dahil olabilmişler ne de bu seferin diğer avantajlarından faydalanabilmişlerdir. Hatta Cenevizli tacirlerin ticaret yaptıkları Tekirdağ, Marmara Ereğlisi ve Kadı Kalesi (*Ania*) gibi yerlerin Venedik'e verilmesi, Cenevizlilerin evvelce Bizans'tan elde ettikleri hak ve ayrıcalıkların çoğunu yitirmelerine bile sebep olmuştur⁷. Cenevizliler tekrar Bizans İmparatorluğu

³ Abulafia (1997), 182-187. Daha 12. yüzyılda önemli bir buğday ihraç limanı olan Tekirdağ (Rodosta)'da kalabalık bir Venedik tüccar grubunun olduğu bilinmektedir. Bkz: Heyd (2000), 265-266; Nicol (2000), 86.

⁴ IV. Haçlı Seferi hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Bizzat seferin görgü tanıkları olan şu iki çağdaşın kaleme aldıkları, sefere dair en iyi malumat olarak değerlendirilmektedir: Villehardouin-Valenciennes (2001).

⁵ Latin hâkimiyeti döneminde (1204-1261) Venediklilerin İstanbul'daki ekonomik faaliyetleri ve kurdukları hegemonya hakkında bkz: Jacoby (1989), 1-44; (1993), 141-201; (1998), 181-204; Oikonomides (2002), 126-133; Balard (2002), 187-198.

⁶ 1204'te İstanbul Haçlı kuvvetleri tarafından ele geçirildikten hemen sonra, Eylül ayında, Bizans İmparatorluğu toprakları, Venedik ve Haçlı kuvvetleri arasında yapılan bir antlaşma ile paylaşılmıştı. Paylaşım antlaşmasında Venedik'in payına düşen, özellikle verimli tarım bölgeleri ile gemilerin kolaylıkla yanaşabilecekleri ticaret için çok elverişli limanlar ve adalardı. Ancak Venedik'in bu yerlere gerçekten sahip olması uzun mücadeleler gerektirecekti. Bu dönem için bkz: Heyd (2000), 294-342; Nicol (2000), 141-162; Robbert (1985), 379-451; Jacoby, (1981a), 217-235.

⁷ Cenevizliler açısından bir gerileme olarak niteleyebileceğimiz 1204-1261 dönemi Ceneviz

topraklarında eski hak ve ayrıcalıklarına göre ticaret yapmaya ancak 1261'den sonra yani İznik Rum İmparatoru Michael Palaeologos'un İstanbul'u Latinlerin elinden geri almasından sonra başlayabilmişlerdir. Çünkü 13 Mart 1261'de İmparator, Cenevizliler ile yaptığı ünlü *Nymphion* [Nif = Kemalpaşa] Antlaşması'nda, İstanbul'un geri alınması için yardımda bulunmaları karşılığında onlara İstanbul'da özerk bir bölge ile Batı Anadolu ve Karadeniz kıyılarında koloniler yani ticaret üsleri kurma izni bahsetmiştir⁸. Cenevizlilerin hububat ambarı Karadeniz'in kuzeyinde ticaret kolonileri kurarak, Bizans tebası tacirlerden bile daha üstün konuma erişmeleri ve özellikle Doğu hububatı için önemli bir üs vazifesi gören Sakız Adası'na yerleşmeleri bu antlaşma ile mümkün olmuş ve ayrıca bu sayede Venedik egemenliğindeki Girit ve Eğriboz adalarına karşı da bir denge sağlanmıştır⁹. Böylece İtalyan tacirlerin Batı'ya hububat ihraçlarında Venedik hâkimiyetindeki Girit ve Eğriboz ile Ceneviz idaresindeki Sakız Adası Ege'de önemli birer üs haline gelmişlerdir.

İkinci olarak Türklerin Batı Anadolu'yu fethini ve Ege Denizi adalarına yayılmalarını ele aldıktan sonra tarihî sürece nokta koyup hububat ticaretine geçelim. Türklerin Batı Anadolu'yu ilk kez fethetmeleri 1071'deki Malazgirt Zaferi'nin ardından Türk ordularının Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar ulaşmasının akabinde gerçekleşmiştir. Hatta İzmir'i merkez edinen Çaka Bey adındaki bir Türk Beyi güçlü bir donanma oluşturarak, Adalar Denizi'nin irili ufaklı adalarına seferlerde bulunmuş, Sakız ve Midilli'yi zaptetmiş ve donanmasıyla İstanbul'u dahi tehdit etmekten çekinmemiştir. Ancak 1096'da Çaka Bey'in ortadan kaldırılmasından hemen sonra Haçlı ordularının Anadolu'ya girmesine engel olamayan Türkiye Selçuklu Devleti, Haçlı orduları karşısında gerilemek ve Batı Anadolu'yu yeniden Bizans İmparatorluğuna terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Türklerin Batı Anadolu'yu nihaî fetihleri iki yüz yıl kadar ileri bir tarihe ertelenecektir¹⁰.

politikaları için bkz: Heyd (2000), 320-323; Balard (1989), 158-159.

⁸ Ostrogorsky (1999), 415.

⁹ Cenevizliler bilhassa Karadeniz ticaretinde Venedik, Trabzon Rum İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti ve sonrasında da Candaroğulları ve Çobanoğulları gibi Türkmen Beylikleri ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu güçlü rakiplerine rağmen Cenevizliler, Karadeniz'deki kolonilerini Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar ellerinde tutmayı başarmışlardır. Bkz: Balard (1983), 31-54; (1995), 23-32. Venediklilerin diğer pek çok unsur ile birlikte özellikle Girit ve Eğriboz'a sahip olmakla Ege Denizi'nde kurmuş oldukları üstünlük ise daha birkaç yüzyıl devam edecek ve ancak Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyadaki kesin başarıları ile tehdit edilip sarsılabilecektir. Bkz. Jacoby (1981b), 169-201.

¹⁰ Kurat (1966). Türkiye Selçuklu Devleti gücünün zirvesinde olduğu Alaeddin Keykubad döneminde (1220-1237) dahi Batı Anadolu'da Bizans ile Selçuklular arasında kurulan sınırlı geçememiştir. Bunda Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarına ağırlık vermesi kadar, 1204'deki IV. Haçlı Seferi'nin ardından İznik merkezli ortaya çıkan İznik Rum İmparatorluğu'nun bu

13. yüzyılın ilk çeyreğine doğru Doğu'da beliren Moğol tehlikesi ve baskısından ötürü Moğol savaşçılarının önünden kaçan farklı boylara mensup çok sayıda Türk-Moğol zümresinin Anadolu'ya sığınması ve güçlü kavmi duygularından ötürü bunların birlik halinde bulunmalarını kendileri için tehlike olarak gören Selçuklu idaresinin barındırdığı bu yoğun göçerevli nüfusu devletin sınır bölgelerine ve bilhassa en kalabalık ve etkin biçimde batı sınırına yerleştirmesi, Batı Anadolu'nun nihai fethinde temel faktörler olarak görülmektedir¹¹. Türkmenlerin Batı Anadolu'da siyasi ve askerî açıdan önemli bir etken haline gelmelerinde, 1243'te Selçuklu öncü kuvvetlerinin Köseadağ mevkiinde Moğollar karşısında tutunamayıp geri çekilmelerinden sonra Selçukluların Moğol tabiyetine girmeleri önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten sonra Selçuklu Sultanları arasında yaşanan iktidar savaşından dolayı merkezî otorite ile bağları iyice zayıflayan bazı Türkmen beyleri de özellikle Batı uclarında serbest hareket etmeye başlamışlardır. Öte yandan 1261 yılında İstanbul'un yeniden alınıp, İmparatorluk merkezinin buraya taşınması, Anadolu'nun ihmal edilmesi, İstanbul'daki Palaeologos Hanedanı'nın Anadolu'daki Laskaris ailesi yanlılarına ağır vergiler yüklemesi ve devletin Avrupa'daki gelişmelere önem vermesinden ötürü Anadolu'daki kuvvetlerini Avrupa'ya kaydırması gibi bir takım mâlî, siyasi ve askerî sebeplerden dolayı Bizans'ın sınır savunma sisteminin çökmesi de Türklerin Batı Anadolu'yu fetihlerinde etkili olmuştur¹². 1261 yılında Anadolu'nun güney sahil ucundan harekete geçen eski bir *Emirü's-sevahil** Mentеше Bey (Pachymeres'de *Salampakis Mantachias*, Marino Sanudo Torsello'da *Turquenodomar Mandachia*)'in Bizans idaresindeki *Karia* [Muğla yöresi] bölgesini ele geçirmesi ile başlayan genel fütuhât pek çok farklı aşamadan da geçerek 1313 yılında Saruhan Bey'in *Magnesia*'yı [Manisa] fethi ile, birkaç küçük şehir hariç, bütünüyle tamamlanmıştır¹³. Bu süre zarfında Batı Anadolu'da güneyden kuzeye doğru Mentеше, Aydın, Saruhan ve Karesi isimleriyle anılan her biri birbirinden bağımsız Türkmen

---

sınırları muhafaza etmek ve Selçuklu Devleti'nin batı yönünde ilerlemesine mani olmak yolundaki başarılı politikası da etkili olmuştur. Nitekim Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in böyle bir harekati, 1211'de Alaşehir (Philadelphia) yakınlarında İznik Rum İmparatoru II. Theodoros Laskaris ile yapılan bir savaşta akamete uğratılmış ve Sultan savaş meydanında hayatını kaybetmiştir. Bkz: Savvides (1991), 93-101.

¹¹ Köprülü (1989), 40-41; Wittek (1986), 5-7.

¹² Vryonis (1971), 135, 244, 249-250; Wittek (1986), n. 16; İnalçık (2008), 46; Hopwood (1999), 155-158; (2004), 308, 310-311.

* Türkiye Selçuklu Devleti'nde ülkenin kıyı bölgelerinin idaresinden sorumlu otoriteye verilen unvan.

¹³ Türklerin Batı Anadolu'yu nihai olarak fethi için bkz: Cahen (1951), 335-354; Lemerle (1957), 7-40; Akın (1968), 1-29; Vryonis (1971), 258-285; Wittek (1986), 1-56; İnalçık (1985), 179-217; Hopwood (1999), 153-161.

beylikleri teşekkül etmiştir. Makalenin devamında bu Türkmen beylikleri ile yukarıda bahsedilen İtalyan şehir devletleri arasındaki hububat ticareti ele alınmaktadır.

2- Hububat Ürünleri

Hububat terimi buğday, arpa, tahıl, mısır gibi çok çeşitli ürünleri kapsadığından Türkler ile İtalyanlar arasındaki hububat ticaretini ele almadan önce bu dönemde kaynaklarda hububat ile neyin kastedildiğini, bundan hangi tür hububat ürününün anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Antlaşma metinlerinde, noterlik belgelerinde, tacirlerin tuttukları hesap defterlerinde veya kaleme aldıkları ticaret el kitaplarında hububat konusunda Latin kaynaklarında geçen en yaygın ifadeler “*frumentum*”, “*granum*”, “*bladum*” ve “*ordeum*” sözcükleridir. Genel anlamda hububatı ifade etmek için sık sık birbirlerinin yerlerine kullanılan bu sözcükler arasında gerçekte önemli farklar bulunmaktadır.

Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1331 tarihli antlaşmanın üçüncü maddesinde hububat ve hububatta ödenmesi gereken vergi oranlarından bahsedilirken geniş manada hububat için *granum*, dar manada buğday için ise *frumentum* ifadeleri kullanılmıştır¹⁴. Buradaki tanımlamanın doğruluğu, Bizans'ın Türkiye'den hububat ithaline vergi koyma teşebbüsünü ele alan Venedik Senatosu'nun çıkardığı 1345 tarihli bir karar ile de teyit edilmektedir. Kararda genel olarak hububat için *bladum*, buğday için ise *frumentum* tabiri kullanılmıştır¹⁵. Latin kaynaklarında geçen *granum* tabiri de *frumentum* gibi buğdayı ifade etmek için kullanılan bir sözcüktür. Nitekim Floransalı tacir Pegolotti eserinde İtalyan tacirlerin Bizans'a ihraç ettikleri hububat için *biado* (=bladum), buğday için ise *granum* ifadelerini kullanmıştır¹⁶. Aynı zamanda Pegolotti, Ayasuluğ'dan ihraç edilen ürünler arasında *biado* ve *granonun* bulunduğundan da söz etmektedir¹⁷. Kaynaklarda geçen ifadelerden anlaşıldığına göre *ordeum* tabiri ise *frumentum*, *granum* ve *bladumdan* farklı bir ürünü, muhtemelen arpayı tanımlamaktadır. Nitekim Mentşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1331, 1337, 1375, 1403 ve 1407 tarihli antlaşmalarda *frumentumdan modio* [mudd] başına 2 *asper* tutarında bir gümrük vergisi alındığından bahsedilirken, *ordeum* için *modio* başına 1 *asperlik* bir fiyatın öngörülmesi bunların birbirlerinden farklı iki ürün oldukları anlamına gelmektedir¹⁸.

¹⁴ Zachariadou (1983), 187, 1331M, m. 3: “*Et de frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo et legumine asprum unum pro modio...*”.

¹⁵ Fleet (1999), 61: “*Fumentum et omni aliud bladum*”.

¹⁶ Pegolotti (1936), 414, 420.

¹⁷ Pegolotti (1936), 56.

¹⁸ Zachariadou (1983), 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230,

*Ordeum*un aynı şekilde *granum*dan da farklı bir ürün olduğunu Osmanlı Sultanı I. Murad ile Cenevizliler arasında yapılan 1387 tarihli antlaşmadan anlıyoruz¹⁹.

Dönemin Latin kaynaklarında Türkiye’den ihraç edilen hububat için genellikle *granum* ve *frumentum* gibi buğday anlamına gelen ifadeler kullanılmıştır. Örneğin Venedik Senatosu 1345 yılında Foça’daki Venedikli tacirlerin Türk buğdayı ticaretinde haksız bir şekilde *comerchiuna* tâbi tutulmalarından dolayı Bizans hükümetine endişesini bildirirken “*frumento nato in partibus Turchie*” (Türk ülkesinden gelen buğday) ifadesini kullanıyordu²⁰. Bununla beraber Venedik ile Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında yapılan antlaşmalarda hububat için birbirinden farklı ifadelerin kullanıldığı da bilinmektedir. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda *frumentum* [buğday] ve *ordeum* [arpa] dan açık bir şekilde söz edilirken, Aydınogulları ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada hububatı niteleyen herhangi bir ifadeye rastlanılmamaktadır. 1353 tarihli Venedik-Aydınogulları antlaşmasında ise hububata getirilen % 4 oranındaki gümrük vergisinden bahsedilirken hububat için *frumentum* ve *victualia* [gıda, erzak] sözcükleri tercih edilmiştir²¹. Bu durum, Menteşe Beyliği’nin buğday [*frumentum*] ve arpa [*ordeum*] üretilip ihraç ederken, Aydınogulları’nın sadece buğday ürettiği veya Venediklilerin buradan satın aldığı hububat cinsi ürünün sadece buğday olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu 1353 tarihli antlaşmada geçen *victualia* terimi, hububattan farklı bir ürünü, muhtemelen de erzak ve gıda gibi şeyleri ifade etmesine rağmen, I. Murad ile Cenevizliler arasında yapılan 1387 tarihli antlaşmada da görüldüğü üzere hububatı ifade etmek için de kullanılabilir²².

3- Selçuk ve Balat: Türkiye’nin Önemli Hububat İhraç Limanları

Türkiye söz konusu dönemde Levant’ın başlıca hububat ambarlarından biri olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Doğu’nun diğer hububat merkezleri olarak da Suriye, Mısır ve Karadeniz’in kuzeyi yani Altın Ordu toprakları öne çıkmaktadır. Ancak XIV.-XV. yüzyıllarda Mısır’da hububat üretiminin azalmaya yüz tutması ve Suriye’de de Moğol istilasından sonra

1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20: “*De frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo asprum unum pro modio...*”.

¹⁹ Fleet (1993), 15, m. 5: “*Grani ordeï milli et alliorum leguminum*”.

²⁰ Thomas (1880), 287, no. 151; Fleet (1999), 62; Matschke (2002), 775.

²¹ Zachariadou (1983), 214, 1353A, m. 19: “*Extrahere frumentum vel alia victualia de terris nostris*”.

²² Fleet (1993), 15, m. 5: “*Victualibus honerari solvendo... pro quolibet modio Romanie grani ordeï milli et aliorum leguminum illud quod solvent Saraceni, Greci, Veneti et alteri qui minus solvent*”.

hububat kıtlığının baş gösterip, fiyatların giderek artması, Batılı tacirler için başlıca hububat bölgeleri olarak Karadeniz'in kuzeyini ve yukarıda adı geçen beyliklerin egemen oldukları Türkiye'yi gündeme getirmiştir²³. Karadeniz'in kuzeyinde Cenevizlilerin kontrolü ele almış olmalarına rağmen siyasî ilişkilerde dönem dönem yaşanan bazı anlaşmazlıklar bir tarafa bırakıldığında Türkiye'nin batı sahillerinin Cenevizlilere olduğu kadar Venedikliler ve diğer İtalyan şehir devletlerine de açık olduğunu söyleyebiliriz.

İtalyan tacirlerin Aydın ya da Menteşe topraklarından satın aldıkları hububat, hiç kuşkusuz yalnızca bu beyliklerin ürünü olmayıp aynı zamanda Saruhan ve Germiyan gibi öteki beyliklerden de Batı'ya ihraç edilmek üzere Selçuk [Ayasuluğ, Efes] ve Balat [Palatia] şehirlerine getirilmektedir. Selçuk ve Balat bu dönemde hububatın Batı'ya ihraç edildiği en önemli limanlar olarak dikkat çekmektedir. Alman hacı adayı Vassfelyalı Ludolf von Suchem, 1330'lu yılların Ayasuluğ'undan bahsederken Türklerin Ayasuluğ şehrini fethettikten sonra [24 Ekim 1304] şehirdeki kilisede kumaşların yanısıra tahıl ve daha başka şeyler sattıklarını da belirtmektedir²⁴. Bu dönemde Ayasuluğ ve Balat gibi Türkiye'nin batısındaki limanlardan hububat ihracında Avrupalı tacirler arasında Cenevizliler ve Venedikliler en faal tüccar grubunu teşkil etmektedirler. Ayasuluğ'da daha üstün olan taraf şüphesiz Cenevizlilerdir. Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle Cenevizliler, Ayasuluğ'a çok daha yakın olan Foça ve Sakız Adası'na yerleşmiş bulunuyorlardı ve bu konumları Venedikli tacirlerle kıyaslandığında Ayasuluğ'a gidiş-gelişlerinde onlara önemli bir kolaylık sunmaktadır. Ayasuluğ'a hâkim olan Aydınoğulları ile Venedik Cumhuriyeti arasında çıkan ihtilaflardan dolayı her iki tarafın da karşılıklı olarak ticareti sınırlayıcı ve hatta tamamen yasaklayıcı bir tutum sergilemeleri de Venedikliler karşısında Cenevizli tacirlerin işini kolaylaştıran diğer bir etmendir. Bu hususların Venedikliler karşısında Cenevizlilere bu ticarete açık bir üstünlük bahşettiği düşünülebilir. Ancak buna mukabil Venedikliler de Balat'da Ayasuluğ'daki bu durumu dengeleyici bir takım avantajlara sahiptirler. Venedikliler, Ege'deki en önemli kolonileri olan ve aynı zamanda hububat ticaretinin bir üssü haline getirdikleri Girit vasıtasıyla Menteşeoğulları'nın elindeki Balat ile çok erken tarihlerden itibaren ticarî münasebetler geliştirmişlerdir. Ayrıca Menteşe Beyliği'nin kuzeydeki komşuları Aydınoğulları'nın yayılmacı politikalarına karşı kendilerini güvende hissetmek için bazen – özellikle savaş zamanlarında – Venedik ve diğer Hıristiyan kuvvetlerinin tarafında yer almaları ya da en azından tarafsız

²³ Zachariadou (1976), 239.

²⁴ Buch (1982), 518.

kalarak limanlarını Hıristiyan kuvvetlerine açık tutmaları da bu ve benzeri olağanüstü durumlarda Ayasuluğ ile ticaret yapamayan Venedikli tacirlere Balat'da gözle görülür bir üstünlük sağlamaktadır. Balat'ın Ayasuluğ karşısında belki de önemli bir avantajı da Büyük Menderes Nehri ağzında yer almasından ötürü bu nehir yoluyla taşınan ticarî emtiaya kolaylıkla ulaşmasında yatmaktadır²⁵. 1330'lu yılların hem Doğu²⁶ hem de Batı²⁷ kaynakları Büyük Menderes Nehri'nden bu amaçla faydalandığını teyit etmektedir.

4- Cenevizli Hububat Tacirleri

Cenevizliler ve Venedikliler Türkiye'den İtalya'ya ilk hububat ithalatını, İtalya'da ölümlere sebep olduğu bilinen bir kıtlığın yaşandığı 1269 yılında yapmışlardır²⁸. İlerleyen yıllarda Türkiye'deki ticarî faaliyetlerini daha da artıran İtalyan tacirler, 1270'li yıllara gelindiğinde Türkiye'den sık aralıklarla hububat ithalatı yapar olmuşlardır. Örneğin o tarihlerde Foça'yı ellerinde bulunduran Cenevizli Zaccaria ailesi büyük bir kıtlığın yaşandığı Cenova'ya 28 Ocak 1276 tarihinde büyük miktarda hububat ihraç etmiştir²⁹. Venedik Dogesi'nin Mart 1278'de son on yıl içerisinde Venedikli tacirlere, mallarına ve gemilerine yapılan hasara ilişkin Bizans İmparatoruna sunduğu üç yüzü aşkın olayın tarihçesini içeren listede, Venedikli Giovanni Bembo ve Eğribozlu üç tacirin bir gemi yükü buğday ve şarap ile Fethiye'den hareket etmelerinden sonra Bizans hükümeti adına hareket eden Rodoslu korsan Kryvitziotis'in saldırısına uğradıklarını gösteren bir kayıt da 1270'li yıllarda Türkiye'den hububat ihracının artık belirli aralıklarla düzenli bir biçimde yapılmaya başlandığını göstermektedir³⁰.

Ayasuluğ ve Palatia gibi Türkiye'nin batı kıyısında yer alan önemli ticaret merkezlerinden gerek Avrupa'ya gerekse Doğu Akdeniz'deki diğer

²⁵ Heyd (2000), 607.

²⁶ Yücel (1980), 190. Cenevizli Balaban (*Domenichino Doria*)'ın el-Ömeri'ye bildirdiğine göre: “*Menderes Irmağı'nda gemiler ve kayıklar gezer, bunlar ırmağın yukarısına çıktıkları gibi aşağısına da inerler. Bu ırmaktan denize ve denizden bu ırmağa geçilir. İşte bu ırmak sayesinde bu illerin ahalisi kolaylıkla yolculuk yaparlar, savaşçı akıncılar, tüccarlar bu ırmak sayesinde teçhiz olunur*”.

²⁷ Buch (1982), 518-519. 1330'lu yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden Alman hacı adayı Vassfelyalı Ludolf von Suchem, çatışmalar nedeni ile Lombardia'dan kaçıp *Scala Nuova* [Kuşadası]'ya gelip yerleşen Hıristiyanların burada Türkler ile birlik olup hakiki Hıristiyanlara büyük zararlar verdiklerini anlatırken, Kuşadası'nın yakınlarında, büyüklüğü Ren Nehri'ni andıran, Tatar ülkesinden çıkıp Türkiye'yi baştan aşağı kateden bir nehir bulunduğunu; bu nehirde tıpkı Ren'in bazı yerlerinde olduğu gibi çeşitli eşyanın naklinin yapıldığını belirtmektedir.

²⁸ Fleet (1999), 67.

²⁹ Briys-Beerst (2006), 47 n. 117.

³⁰ Zachariadou (1983), 3-4; Fleet (1999), 65; Nicol (2000), 190.

ülkelere yapılan hububat ihracında özellikle Foça'da yerleşmiş bulunan Cenevizlilerin etkin olduklarını görüyoruz. Cenevizlilerin uzun süre Foça'da tutunmalarında şüphesiz onların Aydın ve Saruhanogulları ile dostça geçinme siyaseti takip ederek, adı geçen Türk beyliklerine haraç vermeyi kabul etmeleri etkili olmuştur. Hatta bu haraçtan, Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi ile Hıristiyan güçler arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmada da bahsedilmesi ve söz konusu madde ile bu haracın kaldırılmasına karar verilmesi Cenevizlilerin bu siyasette ne kadar mahir olduklarının bir göstergesi sayılmalıdır³¹. Gerçekten de Foça Cenevizlileri Türk buğdayının ihracında önemli bir rol oynuyorlardı. Özellikle Eski Foça, 1344'de İzmir üzerine yapılan Haçlı Seferi'nden dolayı bölgedeki ticarî faaliyetlerin son derece kısıtlandığı 1340'lı yıllar boyunca Türk buğdayının (*de frumento nato in partibus Turchie*) toplandığı ve başta Bizans başkenti olmak üzere Avrupa'ya ihraç edildiği en önemli kent görünümünü kazanmıştı³². Foça bu önemini ilerleyen yıllarda da korumayı başarmıştır. Nitekim 1381, 1382, 1384, 1391 ve 1393 yıllarında Foça'dan Cenova'ya büyük miktarlarda Türk buğdayı ihraç edilmiştir³³. Foça, Türk buğdayının sadece Avrupa'ya değil Doğu Akdeniz'deki diğer yerlere ihracında da önemli bir liman vazifesi görmüştür. Örneğin Rafaele de Castro için çalışan Steffano ve Carola Cateneo adlarındaki Cenevizli iki tüccarın, 1381 yılında Foça'dan 1800 *modii* [mudd] buğday satın alarak bu buğdayı Kıbrıs'da *Famagusta* [Magosa]'ya götürdükleri ve orada Rafaele ile Cenova Komünü arasında yapılan antlaşma gereğince Kıbrıs Krallığı'ndaki Cenova *podestasi* ve *konsülü* olan Precivali Cibo'ya teslim ettikleri bilinmektedir³⁴. Cenevizlilerin Türkiye'den hububat ithalatında bazen Cenova Komünü de doğrudan faaliyetlerde bulunabiliyordu. Mesela, Cenova Erzak Dairesi (*Officium Victualium*)'nin Türkiye'den hububat satın almaları için Türkiye'ye gönderdiği vekillerden Lanzarotto Cattaneo'nun, Türkler ile 4000 *minelik* (Cenova'da hububat için kullanılan bir ölçü birimi = 106.704 *litre*) buğday alımı için bir antlaşma yaparken, diğer vekil Leonardo Tartaro'nun da Türkiye'de istediği kadar arpa ve buğday almaya yetkili kılındığını okuyoruz. Bundan başka 1384 yılı Cenova gümrük kayıtları da Foça ve Ayasuluğ'dan Cenova'ya ihraç edilen hububat miktarının 3710 *mine* gibi büyük bir miktara ulaştığını gösteriyor³⁵.

Foça Cenevizlilerinden ayrı olarak Sakız Adası'ndaki Cenevizliler de Türk buğdayının ihracında etkin olan tacirlerdi. Burada hemen şunu

³¹ Thomas (1899), 293: "Item, de lo trabuto de Foia nuova laso ducati V."

³² Matschke (2002), 775.

³³ Fleet (1999), 63.

³⁴ Fleet (1999), 63.

³⁵ Fleet (1999), 63, 66.

kaydetmek gerekir ki Sakız Adası ile Türkiye arasındaki hububat ticaretine dair hazırlanan belgelerde Türk tacirlerin adları da sıklıkla geçmektedir. 16 Temmuz 1414 tarihinde Sakız'daki noter Giovanni Balbi tarafından düzenlenenen bu tür bir belge, Sakız'daki Cenevizli tacir Domenico Giustiniano ile Sipahi Bayezid adındaki bir Türk tacir arasındaki hububat ticaretine açıklık getirmektedir. Belgede Ece Ovalı Sipahi Bayezid (*Sapihi Bayezid quondam Jhacsi, Turchus de Cazali isich obasi*), tacir Domenico Giustiniano'ya buğday sattığını ve karşılığında da parasının tam olarak ödendiğini doğrularken kayıtlara geçmiştir³⁶. Yine Noter Giovanni Balbi tarafından hububat ticaretine dair hazırlanan 18 Mart 1414 tarihli başka bir belgede ise Sakız ile yapılan kârlı hububat ticaretine Aydınoğlu Cüneyd Bey'in de iştirak ettiği görülüyor. Belgede Sakız vatandaşı Yahudi bir tüccar ve aynı zamanda da doktor (*fixitum*) olan Moyses de Meir'e, Cüneyd Bey (*Jonayt Bey Turchus*)'den aldığı hububatı Sakız Adası'na ihracında Sakızlı yetkililer tarafından gümrük vergisinden muafiyet bahşedildiği yazılıdır³⁷.

5- Türk-Venedik Hububat Ticareti: Savaşlar, Kıtıklar ve Yasaklar

Hem o dönemden günümüze kalan belgelerin çokluğundan hem de ilişkilerin daha yoğun olmasından ötürü Türkler ile Venedikli tacirler arasındaki hububat ticaretine dair bildiklerimiz daha fazladır. Batı Anadolu Beylikleri ile hububat ticareti kanalını sürekli açık tutmanın hem anavatan Venedik hem de Venedik'in Ege Denizi'ndeki kolonileri için hayati önem arzettiği konusunda kuşku yoktur. Bunun içindir ki Venedik Senatosu, buğday satın alınması için Girit Dükalığı'na ve Kıbrıs'daki *bailo* suna* sürekli emirler veriyor ve aynı zamanda Levant'a gidip Ege veya Karadeniz'e uğrayacak olan gemilerin oralardan buğday yüklemelerini istiyordu. Örneğin Senato, 16 Kasım 1333'teki toplantısında Kandiye Dükasının (*Duca di Candia*) isteği doğrultusunda Girit'in ihtiyaç duyduğu at

³⁶ Fleet (1999), 173-174. Noter Giovanni Balbi tarafından hazırlanan 16.vii.1414 tarihli belgenin şahitleri Micalli Verioti de Foliis adlı bir Rum, İzmirli Türk Bayrambey ("*Bayrambey Turcho de Smirris*"), İzmirli Türk İlyas ("*Elies Turcho de Smirris*"), Galvaro de Levento, noter Bartholomeo de Portufino, Lanfranco Paterio ve tercüman Cristoforo Picenino adlarındaki toplam yedi kişiden oluşmaktadır. Sipahi Bayezid'in isteği üzerine metni Türkçe'den Latince'ye tercüme eden kişi ise tercüman Cristoforo Picenino'dur: "*Cristoforo Picenino interprete civem Chii lingue turche ex parto interpretante ad instanciam dicti Sapihi Bayazit de lingua turcha in latina*".

³⁷ Fleet (1999), 64, 171: "*Advertenses nec minus de presenti ortam esse controversiam super dicta franchixia qua vertitur in dubium utrum ipse magister Moyses teneatur et obligatus sit prestacionibus peccuniarum porectarum Jonayt bey Turcho et pro grano distributo per dominos officiales provissionis presentis civitatis Chii*".

* *Bailus / Balyos* = Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'daki Venedik Cumhuriyeti'nin temsilcisine verilen isim.

ve buğdayın temin edilebilmesi için Menteşeoğlu Orhan Bey ile bir antlaşmaya varılması konusunda yerel yöneticilere yetki verilmesini onaylayan bir karar almıştır³⁸. Ayrıca Venedik ile Menteşe ve Aydın Beylikleri arasında yapılan hemen hemen bütün antlaşmalarda, Venedikli tacirlerin her iki beylikten de buğday ve arpa ithal etmelerine dair maddeler bulunmaktadır³⁹.

Bununla beraber Venedikli tacirler ile Türkler arasındaki hububat ticaretinde zaman zaman sorunların çıktığı da görülmektedir. Özellikle siyasî gerginliklerin yaşandığı dönemlerde her iki tarafın da hububat ticaretine sınırlamalar getirdiği ve hatta bazen bu ticareti tamamen yasaklama yoluna gittikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin Menteşe Türklerinin Atina Katalanları ile ittifak halinde Ege'deki Venedik'e tâbi adalara saldırılarda bulunmaları üzerine Kandiye Dükası, Ekim 1322'de Menteşe Ülkesi (=Turchia)'nden hububat alımını durdurma kararı almış ve bunu Menteşeoğlu Orhan Bey'e bildirmişti. Ancak Kandiye Dükasının koyduğu bu ticaret yasağının istenen neticeyi vermediği, 1324'te Girit'in yeniden Türk buğdayını (=fromento di Turchia) ithal etmesinden anlaşılıyor. Bunun üzerine harekete geçen Venedik Senatosu, aynı yıl içinde Kandiye Dükasına Türkler ile antlaşma yapmasını yasaklamak zorunda kalmıştı. Venedik'in Türkleri zor durumda bırakmak için onların önemli bir gelir kaynağı olan Girit'e hububat ihraçlarına getirdikleri bu sınırlamalara rağmen, bu ticaret yasağından zararlı çıkacaklarını anlayan Kandiye tacirler, 1327 yılında tekrar Türkiye'ye doğru yelken açmışlar ve 1329 yılına doğru yeniden Girit pazarlarında Türkiye'den getirilen buğday satılmaya başlanmıştı⁴⁰.

1340'lı yılların başları siyasî gelişmelerin hububat ticareti üzerinde etkili olduğu yıllar olarak göze çarpmaktadır. 1343'te Altın Ordu Hanı'nın ülkesinden Latin tacirleri kovması ve hububat ticaretini yasaklaması, Türkiye'nin hububat ticareti bakımından önemini arttırmışsa da 1344'te Haçlı kuvvetlerinin Aydınogulları'nın elindeki İzmir'e saldırması, Batılı tacirlerle hububat ticaretini durma noktasına getirmiştir. Venedikli tüccar Franciescho Bartolomei'nin, 5 Ekim 1344'te Kandiye'den Venedik'te bulunan tüccar Pignol ve Giannino Zucchello kardeşlere yazdığı mektupta savaş ortamından dolayı Türkiye'den hububat ithal edemediklerinden yakınması ve Türkiye pazarının Venedikli tüccarlara kapanmış olmasından dolayı tüccarların Türkiye'ye giriş-çıkışlarının mümkün hale geldiğinden

³⁸ Zachariadou (1983), 23.

³⁹ Zachariadou (1983, 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 214, 1353A, m. 19; 221-222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20.

⁴⁰ Zachariadou (1983), 18 n. 70: "Quod supersedeant de perficiendo concordiam cum Turchis".

bahsetmesi ticaretin savaştan nasıl etkilendiğini gözler önüne sermesi bakımından çok önemlidir⁴¹. Bu kayıt, savaş ile ticaret arasındaki iki taraflı ilişkide ticaretin savaştan etkilenen yönünü gösteriyor. Daha ilginç olan ticaretin savaşı etkileyen yönüne ise Marcho di Marco Battagli da Rimini'nin kaydında rastlıyoruz. O, 1344 tarihli İzmir üzerine düzenlenen bu Haçlı Seferi'nin gerçek sebebini Altın Ordu Hanı gibi hareket eden Aydınogulları Beyi'nin hububat ticaretini yasaklamasında görmektedir⁴². En önemli hububat üreticisi olan bölgelerin hükümdarları tarafından söz konusu ürünün ihracının bu şekilde yasaklanması, Batılı tacirleri zor durumda bıraktığı gibi, İtalyan tacirlerin hububat ithal edememelerinden dolayı Bizans'ın başkenti İstanbul'da da kıtlığa neden olmuştur. 25 Mayıs 1345'te Papa tarafından Haçlı ordusunun yeni komutanı olarak atanan II. Humbert'in, Türkiye'ye doğru yol alırken beraberinde İstanbul'a götürülmek üzere buğday, arpa ve diğer gerekli erzak maddesi de alması bu kıtlıktan dolayıdır⁴³. Venedik, tacirlerinin Altın Ordu topraklarına gitmesini yasaklayarak, Altın Ordu Hanı'nın bu kararını boykot etmeye girişmiş ve aynı şekilde hareket etmeleri için Cenevizlileri de işbirliğine davet etmiştir. Ancak Cenevizlilerden beklediği desteği göremeyince mücadelesinde yalnız kalan Venedik, başarısızlığa uğramış ve 1347'de Altın Ordu Hanı ile onun istekleri doğrultusunda barış yaparak tekrar hububat ithal etmeye başlamıştır⁴⁴.

Gerek Pignol Zucchello'nun kayıtlarından gerekse de Venedik Senatosu'nun aldığı kararlardan anlaşılmaktadır ki karşılıklı ticaret yasaklarının ve boykotlarının uygulandığı bu yıllarda Venedikliler, 1345 yılından itibaren harekete geçerek, sadece Menteşe Beyliği topraklarından olmak üzere Türkiye'den buğday ithal etmeye başlamışlardır⁴⁵. Bununla beraber Venediklilerin içinde buldukları zor durumdan istifade etmesini bilen Menteşe Beyliği'nin de bu dönemde buğdayı normal fiyatının çok üzerinde satarak büyük gelirler elde ettiği anlaşılıyor. Örneğin 19 Mart 1344'te Venedikli tüccar Franciescho Bartolomei'nin Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı mektupta Giritli bir

⁴¹ Zucchello (1957), 25 no. 9; “*in Turchia no' si puo né andare né venire*”.

⁴² Zachariadou (1983), 44 n. 173: “*Veneti et Ianuenses con tra Turcos fedus ineunt, romana ecclesia suadente. Hoc advenit propter aliqua bladi pacta, que inter Venetos et Turcos iam fuerant, et etiam propter aliquas Turcorum depredationes ab eis tyrannide perpetratos.*” “*Propter aliqua bladi pacta, que inter Venetos et Turcos iam fuerant*”.

⁴³ Thomas (1880), 298 no. 156: “*Delphinum transfretaturum ad Turchiae partes ... infra secundam diem instantis mensis Augusti, accepisse vexillum Romanae ecclesiae; hortatur ut « tam in frumento et ordeo quam in aliis necessariis vehendis » succurrant*”.

⁴⁴ Thomas (1880), 311-313.

⁴⁵ Zachariadou (1977), 296 n. 30: “*au printemps 1345 des marchands vénitiens visitaient Palatia, dans l'émirat de Menteşe, afin d'y acheter du blé*”.

tüccarın, Türkiye'den 100 *mouzouria* (=5.29 *mud* veya *modius*) buğdayı 23.53 ile 25 *hyperpyra* (*mud* başına 4.4 – 4.7 *hyperpyra*) arasında değişen fiyatlarda satın alabildiği belirtilmektedir⁴⁶. Oysa yine Franciescho Bartolomei'nin bir başka mektubundan anlaşıldığına göre krizden hemen önceki dönemde fiyatlar *mud* başına 2-3 *hyperpyra* arasında değişiyordu⁴⁷. XIV. yüzyılın birinci yarısında Menteşe ülkesi ile sıkı ticarî ilişkileri bulunan ve bu ilişkilerden dolayı pek çok üründe olduğu gibi buğday ticaretinde de piyasaların birbirine çok benzediği Girit Adası'nda Kandiye'deki noterlerin tuttukları ticaret kayıtlarında da aynı fiyat dalgalanmaları görülebilmektedir. Bu kayıtlar, 1300 yılından başlayarak 1344'teki Haçlı Seferi'ne kadar Girit'te buğday fiyatlarının ortalama 3 - 3.4 *hyperpyra* dolaylarında seyrettiğini, 1344 yılı itibarıyla fiyatlarda % 38 oranında bir artışın yaşanmasıyla fiyatların bir anda *mud* başına 4.7 *hyperpyra* çıktığını göstermektedir⁴⁸. Hububat kıtlığı kendisini iyiden iyiye hissettirdikçe Türklerin de fiyatları sürekli arttırma yoluna gittiği bilinmektedir. Bundan dolayı olsa gerek Venedik Senatosu, Türkiye'den buğday ithal edilmesi meselesinin görüşüldüğü 4 Mart 1346 tarihli oturumunda Girit Konsili üyesi Dardi Balbi'yi Türkiye'den Venedik'e buğday ithal etme işinde görevlendirirken, bu iş için kendisine 1000 Girit *stariasi* başına 25 *hyperpyronluk* bir ödenek tahsis edilmesini, pazarlık aşamasında gerekirse bu rakamın üzerine çıkabilme yetkisinin tanınmasını ve fiyat fazlasının Girit Konsili tarafından karşılanmasını uygun görmüştür⁴⁹. Ancak fiyatlar öyle hızlı artış göstermektedir ki 17 Mart 1346 tarihinde tüccar Franciescho Bartolomei Giritli tacirlerin Balat'tan 100 *mouzouria* hububatı ancak 28.1 *hyperpyra* (*mud* başına 5.3 *hyperpyra*) gibi oldukça yüksek bir fiyata satın alabildiklerini ifade eden mektubunu yazdığında, Venedik Senatosu'nun almış olduğu kararın üzerinden henüz iki hafta bile geçmemiştir⁵⁰. Ticarete sınırlamaların hâlâ devam ettiğinin bir diğer göstergesi de Mayıs 1347'de Giritli tacirlerin hububat için Balat Beyi'ne *mud* başına 5.5 ile 8.5 *hyperpyra*

⁴⁶ Zucchetto (1957), 23 no. 8: "Formento di Turchia misure .V. a perpero o meglio".

⁴⁷ Zucchetto (1957), 54 no. 24: "Formento misure .III. me' quarta a perpero, a la Palatia va formento mogia .II. a fiorino..."

⁴⁸ Morriison ve Cheynet (2002), 825-826.

⁴⁹ Girardi (2004), 152-153: "Cum Dardi Balbi civis noster, scribatur duce et consiliariis Crete quod constante eis per sacramentum petentis quod illa MV^c staria frumenti que vult conducere Venecias sit illud frumentum quod ipse conduxit de Turchia, si valebit a XXV yperperis infra mensura permittant ipsum conducere Venecias, intelligendo quod ipse teneatur ipsum frumentum conducere Venecias sub pena contraordinis, set si valebit a XXV yperperis supra remaneat in libertate eorum permittendi ipsum conducere vel non ut eis videbitur, non intelligendo quod dictum frumentum veniat cum aliquo ordine comunis. Et si consilium et cetera".

⁵⁰ Zucchetto (1957), 54 no. 24: "credo che ora vara meno per gli dimandatori che iti vi sono, formagio perperi . XXXIII."

arasında bir ücret ödemeleridir. Kandiye'den tüccar Franciescho Bartolomei'nin 16 Mayıs 1347 tarihli bir mektubunda savaş halinden dolayı buğday fiyatlarının aşırı pahalalanmış olmasından şikayet ve Altın Ordu Hanı ile yapılacak bir barışın Tana pazarlarını Venedikli tüccarlara açacağından Tana'ya gelecek olan Venedik gemilerinin buğday yüklü olarak dönmeleriyle İstanbul'da 8-9 *hyperpyraya* kadar çıkmış olan buğday fiyatlarının en azından ilk aşamada 5 – 6 *hyperpyraya* düşebileceğinden söz etmesi siyasî gerginliklerin ticareti nasıl da sekteye uğrattığını ve tüccarların siyasîlerden beklentilerinin neleri içerdiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemli bir belge olma özelliği taşımaktadır⁵¹.

Bununla beraber krizin etkisini daha yoğun hissettirdiği 1346-1347 yıllarında Venedikli tüccarların Romania yani Bizans İmparatorluğu topraklarında 100 *mouzouria* hububatı ya da buğdayı ancak 47.22 *hyperpyraya* (*mud* başına 8.9 *hyperpyra*) alabildikleri ve hatta Altın Ordu Hanı ile yapılan Mayıs 1347 tarihli antlaşmada bile bu fiyatın 29.62 *hyperpyra* (*mud* başına 5.6 *hyperpyra*) olarak tespit edilebildiği göz önünde bulundurulduğunda Menteşe Beyliği'nin fiyatlara aşırı zam yapmadığı izlenimi doğabilir⁵². Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, Venedikli tacirlerin, Menteşe Beyliği ile yapılan ticaret antlaşmalarında belirlenen şartlarla Menteşe ülkesinde [Turchia] ticaret yapan daha doğrusu bir takım ticarî hak ve imtiyazlara sahip olan tüccar milleti statüsünde bulunmalarıdır. Bundan dolayı da Venedikli tacirler ticaret antlaşmalarının kendilerine tanıdığı bu ayrıcalıklardan yararlanarak kriz döneminden önce Menteşe ülkesinden çok daha ucuz fiyatlardan hububat veya buğday satın alırlarken, kriz döneminde yani olağanüstü şartların hüküm sürdüğü bu dönemde Menteşe Beyliği hububat fiyatlarını istediği oranda arttırabilmiştir.

Bu kriz döneminde her yerde hububat fiyatlarında büyük artışlar olması ve hatta Bizans hükümetinin İstanbul'a hububat getiren Venedikli tacirlere yüksek gümrük vergisi uygulamaya başlaması Venediklileri iyice zor durumda bırakmıştır. 1344'den beri ticarî ilişkilerin durma noktasına gelmesinden dolayı Türkiye'den hububat ithalinde bulunamayan Venedik, bu durumu daha fazla sürdüremeyeceğini anlayarak Kutsal İttifak'tan ayrılıp, 1353'te Aydınogulları ile barış ve dostluk antlaşması yaparak yeniden

⁵¹ Zucchello (1957), 73 no. 36: "Anco enetesi la charestia ch'e per tutto el Ponete, di che ne pesa. Anco di qua so' le cose chare, formento va i' piazza misure .II. o meno a perpero, a la Palatia si va moggio .I. a fiorino, ma io credo che ora che ora meglia merchato di formento e d'asai altre cose peroche' la pacie da la Tana e fatta, e molte navi so' andate dentro, per la qual cosa quello formento che valeva i' Romania perperi .VIII. in .VIII. el mogio si e tornato a perperi .V. in .VI."

⁵² Zachariadou (1977), 297.

Türkiye'den hububat ithaline başlamıştır⁵³. Hatta Girit'teki noter Zaccharia da Fredo'nun bir kaydından anlaşıldığına göre 1352 yılından itibaren siyasî gerginlikleri ortadan kaldırmak ve savaş haline son vermek için görüşmelere başlanması bile Girit'teki buğday piyasası üzerinde olumlu bir etki yaparak fiyatların son artış üzerinden % 20 oranında düşerek *mud* başına 3.7 *hyperpyraya* gerilemesine yetmiştir⁵⁴. On yıla yakın süren savaş halinin sona ermesi ve ilişkilerin normal seyrine dönmesi üzerine harekete geçen Kandiye Dükası da 1355'lerde buğday ithal etmesi için adamlarından Francesco da Fermo'yu Türkiye'ye göndermiş ve dokuz ay gibi uzun bir süre Türkiye'de kalan Fermo, burada 22 Aralık 1355'te yaklaşık 53.000 *mouzouria* (2809 *mud*) buğday satın almıştır⁵⁵.

Batı'da bir büyük buğday kıtlığı da 1390'lı yıllarda yaşanmıştır. Bunun sebebi de Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'in 1389/90 kışında Batı Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırdıktan hemen sonra buralardan Batı'ya yapılan buğday ihracını yasaklamasıdır⁵⁶. Bu yasak gerçekten de Latin tacirler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Öyle ki yasaktan itibaren 1402 yılına kadar Cenova pazarlarında Türk buğdayının satıldığı vaki değildir. Cenevizliler, yeniden buğday satın almak için Batı Anadolu'ya ancak 1406 yılından sonra gelmeye başlamışlardır⁵⁷. Venedikliler ise ancak 1400 yılında Bâyezid'in oğlu ve aynı zamanda Aydın vilayetinin yöneticisi olan Ertuğrul Çelebi ile temasa geçip onun iznini aldıktan sonra Batı Anadolu limanlarından yeniden buğday ithaline başlayabilmişlerdir⁵⁸. Elimizde bu dönemde Anadolu pazarlarındaki hububat fiyatlarının dair rakamlar bulunmamaktadır. Ancak İzmir Haçlı Seferi yıllarındaki siyasî gerginlikler nasıl ki Girit buğday piyasasını etkilemişse Yıldırım Bayezid'in Türkiye'den Batı'ya buğday ihracını yasaklaması da Girit piyasası üzerinde hemen etkisini göstermiş ve XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başları boyunca Girit'te buğday fiyatları *mud* başına 4.9 ile 7.1 *hyperpyra* arasında bir seyir izlemesine neden olmuştur⁵⁹.

⁵³ Zachariadou (1983), 214, 1353A, m. 19: "*Item si homines dominationis Cretae et alii aliqui comunis Venetorum voluerint extrahere frumentum vel alia victualia vrl lrgumina de terris nostris...*"

⁵⁴ Morrisson ve Cheynet (2002), 827.

⁵⁵ Thiriet (1975), 336 n. 3; Zachariadou (1977), 299.

⁵⁶ Silberschmidt (1930), 65; Fleet (1997), 283-293.

⁵⁷ Fleet (1999), 68.

⁵⁸ Zachariadou (1965), 155-161.

⁵⁹ Morrisson ve Cheynet (2002), 828.

6- Yasaklara Rağmen Rodos Şövalyeleri ile Ticaret

Batı Anadolu Beylikleri'nin buğday ihraç ettikleri bir diğer önemli yer de St. Jean Şövalyeleri'nin elindeki Rodos Adası'dır. Rodos Şövalyeleri ile Türkler arasında siyasî gerginlikler ve savaşlar eksik olmamasına rağmen, Rodos Adası geçimini büyük ölçüde Türkiye'den temin edilen hububat ve erzak ile sağladığından özellikle Menteşede çok sayıda Rodoslu tüccar ticarî faaliyetlerde bulunuyor ve bu bağlamda Rodos'a büyük miktarlarda hububat ve erzak ithal ediyorlardı. Rodos Şövalyeleri, Papalık politikalarının Doğu'daki uygulayıcısı olduklarından Papalığın "kâfirler" ile ticareti yasaklayan kararları onlar söz konusu olduğunda sıkı sıkıya uygulanmıyor ve zaman zaman Şövalyelerin Türkler ile ticaret yapmalarına ve ihtiyaç duydukları ürünleri Türkiye'den temin etmelerine müsamaha gösteriliyordu. Çünkü Şövalyelerin Rodos Adası'nda tutunmaları ancak Türklerden ve Türkiye'den ihtiyaçları olan malları temin edebilmeleri sayesinde mümkündü. Örneğin hastalıklar, nüfusun azalması ve Türk saldırıları gibi sorunların etraflarını sardığı Rodos Şövalyeleri, 1379 yılında Papa VII. Clement'ten, Türkiye'den hububat ve diğer gıda maddelerini ithal etme izni almışlardı⁶⁰. Bu olay, Papalığın "kâfirler" ile ticareti yasaklayan kararlarının, özel bir konumda bulunan Rodos Şövalyeleri için zaman zaman uygulanmadığını veya biraz gevşetildiğini göstermektedir. Rodos Şövalyeleri ile Türkler arasındaki bu ticaretin herhangi bir antlaşma metni ile düzenlenip düzenlenmediği ise bilinmemektedir. Fakat Nisan 1403 yılı itibariyle Balat'ta buğday satın alan Rodoslu tacirlerin varlığı, bu tarihten önce taraflar arasında bir antlaşmanın yapılmış olabileceğini akla getirmektedir⁶¹. Diğer taraftan Batı Anadolu Beylikleri zaman zaman kimi siyasî meselelerden dolayı Rodos'a hububat ihracını yasaklamaktan da geri durmamışlardır. Örneğin 1365'te içlerinde Rodos Şövalyeleri kuvvetlerinin de bulunduğu Haçlıların İskenderiye'yi yağmalamalarına içerlemiş olan Türk Beyleri, Memlûk Sultanı'ndan gelen mektuplar doğrultusunda hareket ederek Rodos'a at, erzak ve hububat gibi ihracı geleneksel hale gelmiş ürünlerin gönderilmesini yasaklamışlardır. Bu yasaktan dolayı oldukça zor durumda kalan Rodos Şövalyeleri Üstad-ı Azamı, 4 Aralık 1365'te memurlarına verdiği talimatlarda onlardan acele olarak Apulia'dan* bin at ve gerekli miktarda hububat satın almalarını istemek zorunda kalmıştır⁶².

⁶⁰ Fleet (1999), 66.

⁶¹ Luttrell (1988), 92, 95, 99.

* İtalya'nın güneydoğusunda yer alan ve Foggia, Bari ve Taranto gibi şehirlerin de içinde bulunduğu bölgenin adı.

⁶² Luttrell (1988), 113 n. 55: "*que de Turquia un de illa haberj consueverant ad presens habere non possunt, adeo indignati sunt Turchi propter Alexandrie invasionem*".

7- Beyliklerde Hububat Fiyatları

Aydın ve Menteşe beyliklerinin izledikleri hububat politikalarına bakıldığında ise aralarında bazı farklar olduğu anlaşılmaktadır. Menteşe Beyliği ile Venedik arasında 1331'den 1407'ye kadar yapılan antlaşmalarda Menteşe Beyliği'nin hububat için belirlediği vergi oranının değişmeden kalması, Menteşe Beyliği'nin hububat ticaretine yeteri kadar hâkim olamadığı ve insiyatifi Venediklilere kaptırdığı izlenimi uyandırmaktadır. Öte yandan Aydınoğulları'nın ise hububat ticareti üzerinde gerekli kontrolü sağladıkları söylenebilir. Nitekim Aydınoğulları'nın hububat için belirledikleri vergi oranlarını zaman zaman arttırmaları ve bazen de hububatı stratejik bir madde olarak değerlendirip ihracına sınırlamalar getirmeleri ve hatta ihracını tamamen yasaklama yoluna gitmeleri bu ticarete onların söz sahibi olduklarını göstermektedir⁶³.

14. yüzyılın genelinde Türkiye'deki hububat fiyatlarının ticarete sınırlamalar ve yasakların olmadığı yani normal ticaret koşullarının sürdürüldüğü dönemlerde komşu memleketlere oranla daha ucuz olduğu görülmektedir. Bu hususta el-Ömerî Sivrihisarlı Şeyh Haydar Uryan'dan rivayetle Türkiye'de hububatın değerinin Şam ve Mısır'daki kıymetinden daha ucuz veya aynı olduğunu, Cenevizli Balaban (*Domenichino Doria*)'dan rivayetle de Germiyan İli'nde bir *mud* buğdayın 15 *dirheme* satıldığını ve aynı fiyatın arpa için de geçerli veya bundan biraz daha ucuz olduğunu ifade etmektedir⁶⁴. Bununla beraber siyasî bir takım gelişmeler sonucunda hububat ticaretine sınırlamaların getirildiği veya yasakların bulunduğu dönemlerde fiyatlar oldukça yükseklerde seyredebilmektedir. Mesela, 1344'te İzmir'e düzenlenen Haçlı Seferi ile başlayan ve 1353 yılına kadar yaklaşık on yıl boyunca devam eden savaş halinin hüküm sürdüğü yıllarda Avrupalı tacirler 100 *mouzouria* buğdayı Balat'ta 25-27 *hyperpyraya* satın alırken, kıtlığın yaşandığı ve durumun daha da vahim olduğu Bizans İmparatorluğu'nda aynı miktardaki hububat 30-47 *hyperpyra* arasında değişen fiyatlarda alıcı bulabilmiştir⁶⁵.

8- Hububata Dair Vergiler

Hububat ticaretiyle ilgili olarak kaydedilmesi gereken önemli bir husus da bu ticarete cari olan vergilerdir. Batı Anadolu Beylikleri'nde hububattan çeşitli vergiler alınmaktadır ki bunların en önemlisi gümrük vergisidir. Floransalı tüccar Pegolotti 1330'lu yılların öncesinde Ayasuluğ'da

⁶³ Zachariadou (1989), 218.

⁶⁴ Yücel (1980), 182, 192.

⁶⁵ Zachariadou (1977), 303.

hububattan gümrükte % 4 oranında ihraç vergisi alındığını kaydetmektedir⁶⁶. Venediklilerin, Aydınogulları ile yaptıkları 1337 tarihli antlaşmada ise hububat için % 6 oranında bir gümrük vergisi ödemek zorunda kaldıklarını görüyoruz. Antlaşma metninde açıkça böyle bir vergiden sözeden bir maddeye rastlanmamaktadır ancak bu dönemde “*seruch*” adlı ölçü birimi ile ticareti yapılan ürünlerdeki vergi oranı % 6 olarak tespit edilmiştir ve antlaşmada da hububat bu ölçü ile satılan ürünler arasında sayılmıştır⁶⁷. Diğer pek çok üründe olduğu gibi hububatta da gümrük vergisinin sabit kalmadığı anlaşılıyor. Nitekim Aydınoglu Hızır Bey’in 1353’te Venedik ile yaptığı antlaşmada hububatın, baklagiller ile beraber % 4 oranında bir gümrük vergisine tabi tutulduğu görülüyor ki bu durum 1337 antlaşmasına göre, hububattaki gümrük vergisinde % 33 oranında bir indirim yapılması anlamına gelmektedir⁶⁸. Mentеше Beyliği’ne gelince, hububat için tespit edilen gümrük vergisinin, Venedik ile yapılan antlaşmalardan da anlaşıldığı kadarıyla 1331’den 1407’ye kadar değişmeden aynı oranda kaldığı söylenebilir. Antlaşmaların bu husus ile ilgili maddelerinde, Aydınogulları’nda olduğu gibi gümrük vergisinin, ürünün maliyetine oranı olarak tespit edilmediği görülüyor. Antlaşmalarda buğday için *modio* (mudd) başına 2 *asper*, arpa ve baklagiller için ise *modio* başına 1 *asper* tutarında rakamlar ile tespit edilmiş bir vergiden söz edilmektedir⁶⁹.

Aydın ve Mentеше Beylikleri’nde hububat ticaretinde geçerli olan gümrük vergileri bu şekilde tespit edilmişken, Venedikli tüccar Zibaldone da Canal, 1320’li yıllarda Antalya’da buğday ve bütün baklagillerin *pinacco* (= 166.634 litrelik bir hububat ölçü birimi) adlı bir ölçü ile satıldığını, vergi olarak ise *pinacco* başına 1 *asper* ödendiğini kaydetmektedir⁷⁰. Pegolotti ise hemen hemen aynı dönemde Latin tacirlerin Antalya’dan ithal ettikleri hububat için *moggio* (*mudd*) başına 6 *asper* (=0.5 *hyperpyron*) ödediklerini belirtmektedir⁷¹. Diğer taraftan 1387 yılında Osmanlı Sultanı I. Murad ile bir

⁶⁶ Pegolotti (1936), 56: “*E al trarre d’Altoluogo si paga diritto, tutte maniere di gente, di cera 2 per centinaio, e di tutte altre mercatantie 4 per centinaio*”.

⁶⁷ Zachariadou (1983), 191, 1337A, m. 7: “*Videlicet de omnibus mercibus et rebus quae mensurantur cum seruch sex pro centinario...*”

⁶⁸ Zachariadou (1983), 214, 133A, m. 19: “*Item si homines dominationis Cretae et alii aliqui comunis Venetorum voluerint extrahere frumentum vel alia victualia vel lagumina de terris nostris, domini Theologi vel fratrum meorum vel nepotum meorum, solvere debeant pro comerclo quattuor pro centinario...*”

⁶⁹ Zachariadou (1983), 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 221-222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20: “*...solvere debeant pro quolibet modio aspros duos; similiter de ordeo et quolibet alio legumine asprum unum...*”

⁷⁰ Zibaldone da Canal (1994), 122.

⁷¹ Pegolotti (1936), 58: “*Biado paga denari 6 aspri per moggio come divisa dallato e dietro una faccia nella vendita del biado*”.

antlaşma yapan Cenevizliler, Osmanlı ülkesinden hububat ithalinde *mudd* başına 0.5 *hyperpyron* (6 *asper*) tutarında bir vergi ödemeyi kabul etmişlerdir⁷². Venedik ise Sultan I. Murad'a gönderdiği elçisi Marino Malipetro'ya Osmanlı ülkesinden hububat ithalatında Sultan Murad'ın Venedikli tacirlere vergi muafiyeti bahşetmesini sağlaması yönünde talimatlar vermişse de bu girişiminde başarılı olamamıştır⁷³. Öte yandan Gelibolu'da Osmanlı Şehzadesi Süleyman ile Hıristiyan kuvvetler (Bizans, Venedik, Cenova, Rodos Şövalyeleri, Sakız ve Naksos Senyörlükleri) arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmada Batılı tacirlerin Osmanlı ülkesinden hububat ithal ederken 1 İstanbul *modiusu* (*mudd*) başına 1 *hyperpyron* oranında bir vergi ödemeleri öngörülmüştür⁷⁴. Neticede Menteşe Beyliği'nde hububat ihracında geçerli olan gümrük vergisinin ne kadar düşük olduğu bu kayıtlardan da anlaşılmaktadır.

Hububatta gümrük vergisinden hariç bazı başka vergiler de söz konusudur ki son olarak bunlardan da bahsederek makalemi sonlandırmak istiyorum. Söz konusu vergilerden ilki *simsarlık* vergisi veya ücreti demek olan "*senseraggio*" veya "*assagio*" vergisidir. Floransalı tüccar Pegolotti Antalya'da tacirlerin buğday için *mud* başına 1 *asper* tutarında bir *assagio* vergisi ödediklerinden bahsetmektedir⁷⁵. Bundan başka yine Pegolotti'nin kaydından anlaşıldığına göre tacirler Antalya'da buğday için *mud* başına 3 *asper* tutarında bir pazar vergisi (=fonda) de ödemek zorundaydılar⁷⁶. Ayrıca Pegolotti Ayasuluğ'da buğdaydan ambar kirası (*magazzino*) da alındığını kaydetmektedir ki buna göre 100 *mudd* buğdayın ambar kirası 1/5 altın *florin* olarak tespit edilmiştir⁷⁷. Pegolotti'nin Antalya için tuttuğu kayıtlardan Antalya'daki ambar kirasının ise, içinde hububatın karadan gemiye taşınması için ödenen ücretin de bulunduğu toplam *mudd* başına 1 *asper* olduğu anlaşılmaktadır⁷⁸. Bundan başka Pegolotti, buğdayın şehirden iskeleye götürülmesi için hayvanların kiralandığı Ayasuluğ'da ayrıca taşıma

⁷² Fleet (1993), 15 m. 5.

⁷³ Zachariadou (1977), 300 n. 55; Turan (1990), 208; Fleet (1999), 71-72: "*Si vero obtinere non posses de extrahendo blada sine aliqua solucione dacij, facta prius omni experientia possibilis, tunc volumus, quod non soluentibus nostris pro datio, secundum consuetudinem illarumpartium, ultra yper perum medium pro modio et inde infra*".

⁷⁴ Thomas (1899), 292: "*Per lo comerchio di cadaum mozo de Constantinopoli debia pagar yperper J.*".

⁷⁵ Pegolotti (1936), 58: "*Ed a di spesa a trarlo di Setalia e l'uno aspro per assagio...*"

⁷⁶ Pegolotti (1936), 58: "*Grano... si vende in Setalia... cioè li 3 aspri per la fonda...*"

⁷⁷ Pegolotti (1936), 56: "*Si manda dalla citta d'Altoluogo alla marina, da 1/5 di fiorini d'oro il mese alle cento moggia.*"

⁷⁸ Pegolotti (1936), 58: "*E uno aspro per portare ad mare, e l'uno aspro tra per pigione di magazzino e per tafereste che l'conducono a terra alla nave, e tutte s'intende per moggio*".

ücreti alındığını ve bu ücretin karadan 9 *mil (miglia)* gidilirse 100 *mud* hububatta 2.5 altın *florin* olarak tespit edildiğini kaydetmektedir⁷⁹.

Sonuç

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Anadolu'da etkinliklerini artıran Türkmen beyleri, 14. yüzyılın başlarına gelindiğinde bölgeye tamamen hakim olmuşlar ve kendi beyliklerini kurmuşlardır. Denizci olarak bilinen bu beyliklerin gerek ekonomi politikaları gerekse de sahip oldukları kentlerin sunduğu avantajlar onları ticarete önem vermeye sevk etmiştir. Bölgenin ticaret ağında önemli bir rol oynayan Ayasuluğ, Balat, İzmir, Foça gibi liman kentlerinin ve bu kentlere ihraç edilmek üzere Anadolu'nun ihtiyaç fazlası ürünlerini gönderen hinterlandın söz konusu beyliklerin kontrolünde oluşu bu avantajların başında gelmektedir. İsimleri anılan limanlardan Batı'ya ihraç edilen ve beyliklerin ekonomilerine büyük katkıda bulunan ürünlerden en önemlisi de hiç kuşkusuz hububattır.

Bu denizci Türkmen beylikleri hem ihtiyaç fazlası ürünlerin ihraç edildiği hem de gereksinim duyulan malların zikredilen limanlara gelen Batılı tacirlerden satın alındığı bu merkezlerde ticaret kapasitesini artırmak için Batılı tüccara kapılarını daima açık tutmayı tercih etmişlerdir. Çünkü bu beyliklerin kendileri uzak mesafe ticareti yapacak kadar deneyimli bir ticaret filosuna sahip olmamaları bir tarafa, Batılı tacirler ve özellikle de İtalyanlar zaten yüzyıllardır bölgedeki ticarete önemli bir unsur olarak varlıklarından söz ettirmektedirler. Batılı tacirleri limanlarına kabul etme ve ticaret kanalını açık tutma politikasının ekonomilerine sağladığı katkılar sayesinde ki bu beylikler zamanla Ege'de hatırı sayılır bir kuvvet haline gelmişlerdir. Türklerin bölgede söz sahibi olmalarında ticaretin yanısıra siyasî ve askerî etmenlerin de önemli rolü olmuştur. Ancak tarihçiler tarafından bu hususa şimdiye kadar "*ticaretin yanısıra*" değil "*ticarete rağmen*" ya da "*ticaretin aksine*" şeklinde bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu bakış açısından ötürü olsa gerek bu dönemde Türklerin – özellikle de Aydınogulları Beyliği'nin – denizlerdeki faaliyetleri tamamıyla "*kafire*" karşı icra edilen gaza ve yağma akınları olarak görülmüş ve denizlerde güvenliği tehdit eden korsanlık faaliyetleri olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu çalışmamızda hububat ticareti özelinde ele alındığı üzere Türklerin ticarete verdikleri önem göz önüne alındığında bu bakış açısı ve değerlendirmelerin gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Nitekim anlaşmalarda belirlenen vergilerin ödenmesi durumunda limanlarını Batılı tüccara açan, hakimiyetindeki liman ve kentlerde tüccarın can ve mal güvenliklerini garanti altına alarak onlara

⁷⁹ Pegolotti (1936), 56: "*E per vettura di bestie che conducono grano dalla citta d'Altoluogo infino alla marina, che v'a da 9 miglia per terra, da fiorini 2 ½ d'oro alle 100 moggia*".

serbest ticaret hakkı tanıyan Türk beyliklerinin denizlerdeki faaliyetlerini ticareti sekteye uğraticı korsanlık olarak yorumlamanın haklılık payı içeren bir tarafı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü pek çok ürünün olduğu gibi çalışmamızın konusunu teşkil eden hububatın da 13. ve 14. yüzyıllarda Batı Anadolu'daki limanlardan Batı ülkelerine ihraç edilmesinde büyük ölçüde deniz yolu kullanılıyordu. Ticaretin güvenli bir şekilde yapılması için de denizlerde emniyetin sağlanmış olması gerekiyordu. Buna mukabil bu makalede de sık sık değinildiği üzere ticaret yasaklarına başvuran ve çıkarlarına ters gelen bir takım ticarî uygulamalardan ve denizlerde günden güne etkisini hissettiren Türk nüfuzundan rahatsızlık duyarak, Haçlı Seferleri olarak bilinen büyük askerî hareketlerde bulunan ve böylece ticaretin en çok ihtiyaç duyduğu güvenliği ortadan kaldıran tarafların tarihçiler nazarında "ticaret dostu", Türklerin ise ticareti kolaylaştırıcı ve teşvik edici uygulamalarına rağmen adeta "ticaret düşmanı" muamelesi görüyor olması bu tür çalışmalara ne kadar ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

Sözlük

- Asper* : Gümüş sikkelere verilen Latince isim. *Hyperpyranın* 1/10'u değerindedir, *aspron*.
- Bailus bailo* : İstanbul'daki Venedik kolonisinin yöneticisine verilen isim,
- Bladum* : Latince'de hububat, *biado*.
- Comerchium* : Malın değeri üzerinden alınan % 10 oranında gümrük vergisi, *commerclum*, *kommerkion*.
- Florin* : İlk defa 1252'de Floransa'da kesilen altın sikke. XIV. yüzyılda Doğu Akdeniz piyasasında *hyperpyronun* yerini almış ve yüzyılın ikinci yarısı itibariyle *ducat* tarafından piyasadaki hakimiyetine son verilmiştir.
- Fonda* : Antalya'da tüccarların hububat için ödemek zorunda oldukları 3 *asper* tutarındaki pazar vergisi.
- Frumentum* : Latince'de buğday.
- Granum* : Latince'de hububat, buğday, *grano*.
- Hyperpyron* : 24 *karatiye* bölünmüş Bizans altın sikkesine verilen isim. Başlangıçta Doğu Akdeniz'de hakim bir para iken XIV. Yüzyıl boyunca değerini yitirmiş ve yüzyılın ikinci yarısı itibariyle dolaşımında gümüşün değerine gerilemiştir.
- Magazzino* : Pegolotti'nin kaydettiğine göre Ayasuluğ'da 100 *mudd* buğdaydan alınan 1/5 *florin* tutarındaki ambar vergisi.

- Mine* : Hububat için beyliklerde kullanılan bir Cenova ölçüsü.
- Modius* : Hububat için kullanılan bir ağırlık ölçüsü. 14. yüzyılda 1 Romania modiusu = 317 litre. Ayrıca *modium*, *moggio*, *mudd*, *modii*.
- Mouzouria* : Genellikle 100 *mouzouria* şeklinde hububat için kullanılan ve bu miktar ile 5. 29 *mudda* karşılık gelen bir ağırlık ölçüsü, 12.8 litre.
- Ordeum* : Latince’de arpa.
- Pinacco* : 166.634 litrelik bir hububat ölçü birimi.
- Podesta* : Venedik ve Cenova devletlerinin İstanbul’daki kolonilerinin temsilcisine verilen isim.
- Senseraggio* : Simsarlık veya komisyonculuk ücreti, *assaggio*.
- Seruch* : Türkçe ‘çeyrek’ teriminden bozma hububat için kullanılan bir ölçü. 60-62 litre arasında bir değere sahiptir.
- Victualia* : Latince’de gıda, erzak.

Kaynakça

- ABULAFIA (1997): David Abulafia, “Gli italiani fuori d'Italia”, *Gli Orizzonti Aperti Profili del Mercante Medievale*, a cura di Gabriella Airaldi, Torino 1997, s. 175-198.
- AKIN (1968): Himmet Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, (2. baskı), Ankara 1968
- BALARD (1983). Michel Balard, “Genes et la mer Noire (XIII-XV. Siecles)”, *Revue Historique*, CCLXX, Paris, s. 31-54.
- BALARD (1995). Michel Balard, “The Greeks of Crimea under Genoese Rule in the XIVth and XVth Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th-15th Centuries , s. 23 – 32.
- BALARD (1989): Michel Balard, “The Genoese in the Aegean (1204 – 1566)”, *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, eds. Benjamin Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby, London 1989, s. 158-174.
- BALARD (2002): Michel Balard, “Ele Geçirilecek Bir Pazar: Batı İstilas”, *Konstantinopolis 1054-1261*, eds. A. Ducellior-M. Balard, İstanbul 2002, s. 181-198.
- BRYIS-BEERST (2006): Eric Briys - Didier Joos de ter Beerst, “The Zaccaria Deal. Contract and options to fund a Genoese shipment of alum to Bruges in 1298”, *XIV International Economic History Congress*, Helsinki 2006, s. 1-133.
- BUCH (1982): Wilfried Buch, “14-15. Yüzyıllarda Kudüs’e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri”, çev. Yüksel Baypınar, *Belleten*, sayı: 183, (1982), s. 509-533.
- CAHEN (1951): Claude Cahen, “Notes Pour l’Histoire des Turcomans d’Asie Mineure au XIIIe Siècle”, 1951, s. 335-354.

- DEMİRKENT (2000): Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *İÜEFİTD*, sayı: 36, (Prof. Dr. Fikret Işıltan Hatıra Sayısı), İstanbul 2000, s. 139-140.
- GIRARDI (2004): Francesca Girardi, *Venezia-Senato. Deliberazioni Miste. Registro XXIII, (1345-1347)*, vol. 10, Venezia 2004.
- FLEET (1993): Kate Fleet, "The Treaty of 1387 between Murad I. and Genoese", *BSOAS* 56, (1993), s. 13-33.
- FLEET (1997): Kate Fleet, "Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the end of the Fourteenth Century", *JESHO*, 40, 3, (1997), s. 283-293.
- FLEET (1999): Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999.
- HEYD (2000): W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Z. Karal, Ankara 2000.
- HOPWOOD (1999): Keith Hopwood, "The Byzantine-Turkish Frontier c1250-1300", *Acta Viennensia Ottomanica*, ed. Markus Kohbach, Gisela Prochaska-eisl, and Claudia Romer Vienna: Im Selbstverlag des Instituts für Orientalistik, 1999, s. 153-161.
- HOPWOOD (2004): Keith Hopwood, "The Relations Between the Emirates of Menteşe and Aydın and Byzantium 1250-1350", *CİEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri*, (Çeşme 18-22 Eylül 2000), Ankara 2004, s. 305-319.
- İNALCIK (1985): Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *BF.*, v. 9, Amsterdam 1985, s. 179-217.
- İNALCIK (2008): Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nde Uc (Serhad)lar", *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara 2008, s. 45-60.
- JACOBY (1981a): David Jacoby, "Les Vénitiens Naturalisés dans L'Empire Byzantin: Un Aspect de L'Expansion de Venise en Romanie du XIIIe au Milieu du XVe Siècle", *Travaux et Memoires 8 [Hommage a M. Paul Lemerle]*, Paris 1981, s. 217-235.
- JACOBY (1981b): David Jacoby, "Lens Gens de Mer Dans La Marine de Guerre Venetienne de la Mer Egee aux XIV. et XV. Siecles", *La genti del Mare Mediterraneo*, a cura di R. Ragosta, Napoli 1981, s. 169-201.
- JACOBY (1989). David Jacoby, "From Byzantium to Latin Romania: Continuity and Change", *MHR*, 4, London 1989, s. 1-44.
- JACOBY (1993): David Jacoby, "The Venetian Presence in the Latin Empire of Constantinople (1204-1261): The Challenge of Feudalism and the Byzantine Inheritance", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 43, Qien 1993, s. 141-201.
- JACOBY (1998): David Jacoby, "Venetian Settlers in Latin Constantinople (1204-1261): Rich or Poor?", *Ricchi e poweri nella societa dell'oriente grecolatino*, ed. Ch. A. Maltezou, Venezia 1998, s. 181-204.
- KÖPRÜLÜ (1989): Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (6. baskı), Ankara 1999
- KURAT (1966): Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi (1081-1096)*, Ankara 1966.
- LEMERLE (1957): Paul Lemerle, *L'Emirat D'Aydın Byzance et L'Occident*, Paris 1957.

- LUTTRELL (1988): Anthony Luttrell, "The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421", *Christians, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accomodation*, ed. P. F. Gallagher, Lanham 1988, s. 80-116.
- MATSCHKE (2002): Klaus-Peter Matschke, "Commerce, Trade, Markets and Money: Thirteenth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, ed. Angeliki E. Laiou, Washington, D. C. 2002, s. 771-806.
- MORRISSON VE CHEYNET (2002): Cécile Morriison ve Jean-Claude Cheynet, "Prices and Wages in the Byzantine World", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, ed. Angeliki E. Laiou, Washington, D. C. 2002, s. 815-878.
- NICOL (2000): Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000.
- OIKONOMIDES (2002): Nicolas Oikonomides, "Uçsuz Bucaksız Bir Atölye: Zanaatkarlar ve Tüccarlar", *Konstantinopolis (1054-1261)*, eds. A. Ducellier-M. Balard, İstanbul 2002, s. 105-133.
- OSTROGORSKY (1999): George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1999.
- PEGOLOTTI (1936): Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, ed. A. Evans, Medieval Academy of America 24, (Cambridge, Mass., 1936).
- ROBBERT (1985): Luis Bengier Robbert, "Venice and the Crusades", *A History of the Crusades*, der. K. M. Setton, c. 5, 1985, s. 379-451.
- SAVVIDES (1991): Aleksis G. C. Savvides, "Acropolites and Gregoras on the Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-the Maender (A. D. 1211) English Translation and Commentary", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, (Ankara 1991), s. 93-101.
- SILBERSCHMIDT (1930): Max Silberschmidt, *Venedik Menbaalarına Nazaran Türk İmparatorluğu'nun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi*, çev. Köprülüzâde Ahmet Cemal, İstanbul 1930.
- THIRIET (1975): Freddy Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Paris 1975.
- THOMAS (1880): George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum., Acta et Diplomata Res Venetas Graecas Atque Levantis*, a. 1300 – 1350, Venetiis 1880.
- THOMAS (1899): George Martin Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum., Acta et Diplomata Res Venetas Graecas Atque Levantis*, a. 1351 – 1454, Venetiis 1899.
- TURAN (1990): Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I. Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- VILLEHARDOIN-VALENCIENSES (2001): Villehardouin, G.-Valencienses, H., *Konstantinopolis'te Haçlılar*, çev. Ali Bertkay, İstanbul 2001.
- VRYONIS (1971): Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971.
- WITTEK (1986): Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1986 (2. baskı).

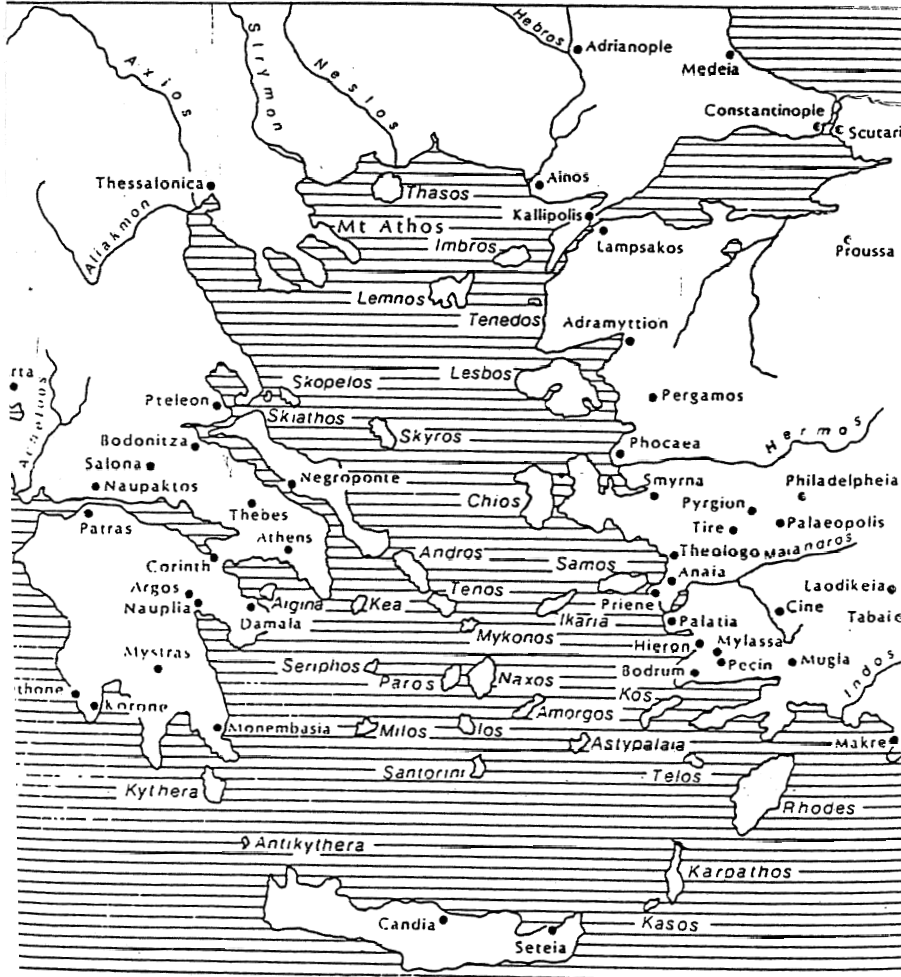
- YÜCEL (1980): Yaşar Yücel, *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.
- ZACHARIADOU (1965): Elizabeth A. Zachariadou, "Ertogrul Bey Il Sovrano Di Teologo (Efeso)", *Atti della Societa Ligure di Storia Patria*, N. S., V., (LXXIX), Genoa 1965, s. 155-161.
- ZACHARIADOU (1976): Elizabeth A. Zachariadou, "Sept traités inedits entre Venise et les émirats d'Aydın et d'Menteşe (1331-1407)", *Studi Preottomani e Ottomani*, ed. A. Gallotta, Napoli 1976, s. 229-239.
- ZACHARIADOU (1977): Elizabeth A. Zachariadou, "Prix et Marchés des Céréales en Roumanie (1343-1445)", *Nuova Rivista Storica*, LXI, Milan 1977, s. 291-306.
- ZACHARIADOU (1983): Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.
- ZACHARIADOU (1989): Elizabeth A. Zachariadou, "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", *MHR*, v. 4, no. I, (Haziran 1989), s. 212-225.
- ZIBALDONE DA CANAL (1994): Zibaldone da Canal, *Merchant Culture in Fourteenth Century Venice*, çev. John E. Dotson, Medieval & Renaissance Texts & Studies, Binghamton, New York, 1994.
- ZUCHELLO (1957): Pignol Zucchello, *Lettere di Mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350)*, ed. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione delle Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. IV, Archivi Privati (Venezia 1957).

I. EK:

An Historical Geography of the Ottoman Empire – Pitcher

II. EK:

Map of Romania

